

آثار عهدنامه تیلسیت بر ایران

۱۱ مرداد ۱۴۰۳ ساعت ۱۳:۴۷

عهدنامه و قرارداد تیلسیت میان فرانسه و روسیه منعقد شد. زمان انعقاد قرارداد مربوط به سال ۱۸۰۷ میلادی و مقارن با دوران پادشاهی فتحعلی شاه است. البته قرارداد تیلسیت که در محلی به همین نام بسته شد شامل دو عهدنامه بود. عهدنامه اول با تزار روس صورت گرفت و عهدنامه دوم با پادشاهی پروس. از آنجا که عهدنامه اول با منافع ایران درگیر بود، بیشتر ما معمولاً این عهدنامه را همان موافقتنامه روسیه و فرانسه می‌دانیم.

در دوره قاجار، روابط ایران با بسیاری از کشورهای اروپایی گسترش یافت. این وضعیت باعث شد تا در کنار تغییرات فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، عهدنامه‌ها و موافقتنامه‌های سیاسی و تجاری متعددی میان ایران و کشورهای اروپایی منعقد شود. برخی از عهدنامه‌ها جنبه تحمیلی و استعماری داشتند؛ اما برخی نیز با خواست و اراده حکام ایرانی منعقد می‌شدند. با این حال در این دوره عهدنامه‌هایی نیز میان کشورهای اروپایی منعقد شدند که گرچه ایران نقشی در آن نداشت؛ اما کاملاً متوجه منافع ایران بودند و نوعی عهدشکنی محسوب می‌شدند. عهدنامه تیلسیت از جمله این عهدنامه‌ها است.

قرارداد تیلسیت میان چه کسانی بود؟

عهدنامه و قرارداد تیلسیت میان فرانسه و روسیه منعقد شد. زمان انعقاد قرارداد مربوط به سال ۱۸۰۷ میلادی و مقارن با دوران پادشاهی فتحعلی شاه است. البته قرارداد تیلسیت که در محلی به همین نام بسته شد شامل دو عهدنامه بود. عهدنامه اول با تزار روس صورت گرفت و عهدنامه دوم با پادشاهی پروس. از آنجا که عهدنامه اول با منافع ایران درگیر بود، بیشتر ما معمولاً این عهدنامه را همان موافقتنامه روسیه و فرانسه می‌دانیم. در این عهدنامه، ناپلئون بناپارت که پادشاهی فرانسه را در اختیار داشت، درصدد دلجویی از روسیه برآمد. این در حالی بود که روابط دو کشور پیش از آن بسیار تیره بود. مطابق با عهدنامه تیلسیت، «ناپلئون برای جلب رضایت و دلجویی از تزار ایالات ملداوی و والاشی را به روس‌ها واگذار کرد و متعهد شد که اگر سلطان عثمانی با این امر مخالفت کند کشورش را با یکدیگر تقسیم کنند.»^[۱]

البته تاثیرات این عهدنامه تنها محدود به عثمانی نبود؛ بلکه ایران نیز از این عهدنامه ضرر زیادی کرد. زیرا ایران هم که خود را برای طرف شدن با دشمنانی که به اغوای ناپلئون تحریک شده بودند مهیا می‌کرد ناگهان در سخت‌ترین مواقع به حال خویش واگذار گردید.^[۲] این در حالی بود که ناپلئون بناپارت طی عهدنامه فین کنشتاین متعهد شده بود که از ایران در برابر روسیه و عثمانی دفاع کند. ناپلئون که پیش از این اتحاد مثلثی میان ایران، فرانسه و عثمانی شکل داده بود با عهدنامه تیلسیت عملاً به آن موافقتنامه پشت پا زد. اقدام فرانسه خیانتی بزرگ به هر دو کشور ایران و عثمانی محسوب می‌شد.

اقدامات روسیه قبل از انعقاد عهدنامه تیلسیت

پیش از انعقاد عهدنامه تیلسیت، روسیه که قادر به جنگیدن در دو جبهه آسیا و اروپا نبود، تصمیم گرفت تا با ایران وارد صلح شود. این وضعیت منجر به شدت روسیه نماینده خود استپانوف را به ایران اعزام کند تا مقدمات صلح فراهم شود. اما ایران به دلیل آنکه با فرانسه عهدنامه فین کنشتاین را منعقد کرده بود، توجهی به نماینده روسیه نکرد و تقاضای صلح را به طور رسمی رد کرد. در واقع رد کردن پیشنهاد روسیه، بزرگ‌ترین اشتباهی بود که حکام ایران انجام دادند و از این طریق فرصتی را که می‌توانست کاملاً به نفع ایران باشد به تهدیدی علیه خود تبدیل کردند.

دلیل امتناع ایران از انعقاد قرارداد صلح با روسیه، امید به فرانسه بود؛ زیرا همانطور که گفتیم فرانسه متعهد شده بود از ایران در برابر تهاجم کشورهای خارجی دفاع کند. اما درست کمی بعد از این تحولات، انقلابی در عثمانی رخ داد و باعث شد تا سیاست شرقی فرانسه تغییر کند. تغییری که در نهایت اتحاد جدید میان فرانسه با روسیه علیه انگلیس را به دنبال داشت. زمینه این اتحاد با پیروزی ناپلئون بر روسیه در فریدلند به وجود آمد و منجر به پیمان صلح تیلسیت در سال ۱۸۰۷ منجر شد. بنابراین دولت ایران که غافل از این معاهده، سودای پیش‌بینی بازپس‌گیری سرزمین‌های از دست رفته خود را داشت، با ناامیدی و شکست سیاست خود مواجه شد. در مقابل فرانسه با این عهدنامه توانست روسیه را از صف دشمنان خود خارج سازد و سلطه خود را بر ایالات آلمانی کامل کند و در نهایت حاکمیت آنجا را به برادر خود بسپارد.^[۳]

تاثیرات عهدنامه تیلسیت بر ایران

عهدنامه تیلسیت روابط ایران و فرانسه را تا حدودی تیره کرد. تا جایی که می‌توان گفت پای فرانسه به تدریج از امور سیاسی ایران بیرون کشیده شد و به اروپا محدود گشت. علاوه بر این سایر توافقات دو کشور نیز به خودی خود منحل گشت. چنانچه در حین جنگ‌های ایران و روس، هیئت سرتیپ‌گاردان که اقداماتی برای مدرنیزه کردن ارتش ایران انجام داده بود به دنبال انعقاد عهدنامه تیلسیت بین تزار الکساندر اول و ناپلئون بناپارت و عدم پای بندی طرف فرانسوی به مفاد عهدنامه فینکنشتاین؛ از ایران خارج شد.^[۴] این در حالیست که ایران در آن دوره ارتش مدرنی نداشت و امیدوار بود با موافقت نامه فین کنشتاین بتواند ارتش خود را مدرن سازد. علاوه بر این از نظر سیاسی نیز ایران امیدوار بود بتواند مانع از نفوذ عثمانی و روسیه شود و به عبارتی قدرت آنها را دفع کند. تصرف گرجستان نیز از آرزوهایی بود که فتحعلیشاه تصور می‌کرد می‌تواند با تکیه بر فرانسه آن را محقق کند. اما با انعقاد عهدنامه تیلسیت تمام این آرزوها به باد رفت.

آیا ایران بدون عهدنامه تیلسیت می‌توانست امیدوار باشد؟

پاسخ این سوال تا حدودی سخت است اما با توجه به ماهیت سیاست کشورهای غربی می‌توان گفت حتی اگر عهدنامه تیلسیت نیز شکل نمی‌گرفت، تحقق منافع و اهداف ملی ایران تا حدودی غیرممکن یا سخت بود. به عبارت دیگر می‌توان گفت تنها آمل و اهدافی محقق می‌شدند که در راستای منافع آنها قرار داشتند. در این رابطه نیز گرچه فرانسه طی عهدنامه تیلسیت وعده همکاری و حمایت از ایران را داده بود اما قطعاً منافع ملی خود را مقدم بر عهدنامه می‌دانست. به همین دلیل نیز با تغییر شرایط شاهد انعقاد قرارداد تیلسیت هستیم. قراردادی که مفاد آن در تضاد با عهدنامه فین کنشتاین قرار داشت.

سخن نهایی

عهدنامه تیلسیت از جمله عهدنامه‌هایی بود که ماهیت سیاست‌های غرب را به خوبی نشان داد؛ اما متأسفانه حاکمان قاجار بدون توجه به این عهدنامه، بارها و بارها به کشورهای استعمارگر غربی اعتماد کردند و چندین عهدنامه دیگر منعقد کردند. گرچه همانطور که در ابتدای متن نیز اشاره کردیم برخی از قراردادهای تحمیلی بودند، اما برخی از قراردادهای نیز با آگاهی و حتی پیشنهاد پادشاهان قاجاری منعقد شدند. با این حال آنچه که مسلم است این است که در همه قراردادهای جنبه استعماری کاملاً ارجحیت داشت و کشورهای اروپایی توانستند با انعقاد قراردادهای استعماری، بخش وسیعی از منافع تجاری و سیاسی خود را محقق کنند.

[۱] - عبدالرضا هوشنگ مهدوی، تاریخ روابط خارجی ایران، از ابتدای دوران صفویه تا پایان جنگ جهانی دوم، تهران، انتشارات امیر کبیر، چاپ یازدهم، ۱۳۸۵، ص ۲۱۴

[۲] - مهدوی، همانجا

[۳] - احمد نقیب‌زاده، تاریخ دیپلماسی و روابط بین‌الملل، تهران، نشر قومس، ۱۳۸۳، ص ۴۸

[۴] - حسین آبادیان، ایران از سقوط مشروطه تا کودتای سوم اسفند، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۵، ص ۶۱۵

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/۴۹۷۳۵/آثار-عهدنامه-تیلسیت>